

РІК LXXV, Ч. 7-8

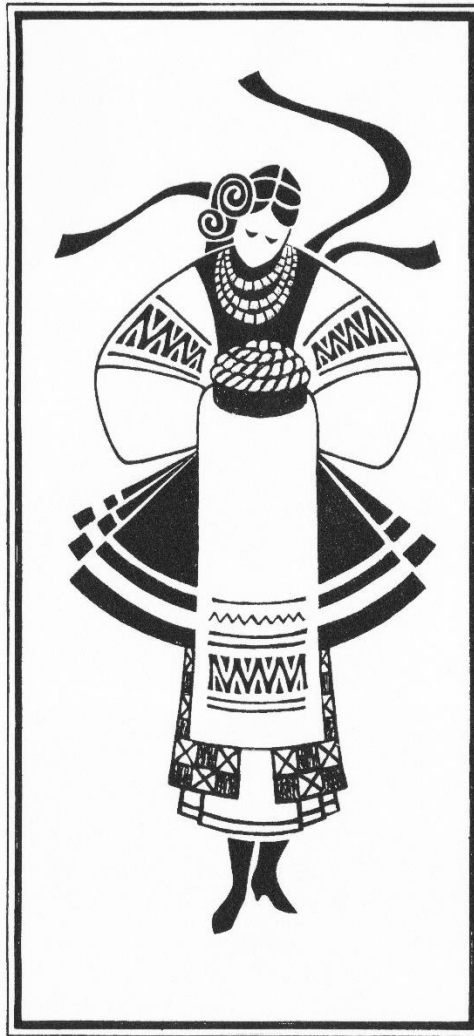
ЛИПЕНЬ-СЕРПЕНЬ – 2018 – JULY-AUGUST

№ 7-8, VOL. LXXV

НАШЕ ЖИТТЯ

OUR LIFE

ВИДАЄ СОЮЗ УКРАЇНОК АМЕРИКИ – PUBLISHED BY UNWLA, INC.

Висад + Сад АР 1/8

В. Кучерук 2017

«БІДА ДИВИТЬСЯ ЗІ ВСІХ ЗАКУТКІВ, А ЗЛИДНІ ПЛОДЯТЬСЯ З КОЖНОЮ СЕКУНДОЮ...»

(допомогово-харитативна діяльність «Союзу українок» у таборі Щипіорно, Польща навесні 1922-го р.)

Військова поразка Армії УНР у двобої з більшовицькими військами (листопад 1920-го р.) призвела до переміщення до Польщі значної кількості громадян УНР, які з ідейних міркувань не могли залишатись на окупованих Москвою українських землях. Відтак за кордоном опинались урядовці державних установ УНР та вояки-українці, а також кількатисячна група біженців, яких не влаштовувала перспектива перебування в радянській Україні під постійною загрозою арештів та репресій з боку «червоної» Росії.

Громадяни УНР та біженці отримали в Польщі статус політичних емігрантів, а вояки Армії УНР були інтерновані у кількох таборах, зберігаючи в такий спосіб свою військову організацію. Слід відзначити, що разом з вояцтвом у таборах опинилось порівняно значна кількість жінок (дружин козаків і старшин), здебільшого – разом з дітьми, а також ще одна група жінок, які працювали в апаратах штабів та різних службах Військ УНР. Через брак достатньої кількості місць в таборах – більшість з них (за винятком тих старшинських родин, які могли орендувати собі житло) – були змушені мешкати в бараках, поділяючи на рівних з чоловіками всі складнощі таборового існування.

Жінки особливо потерпали від побутової невлаштованості, недостатнього і часом неякісного харчування, нарешті – саме проживання серед вояків в умовах таборової ізоляції впливало на них надзвичайно пригноблююче. Але найголовнішим для них була турбота про дітей, які в таборах були просто поставлені на грань виживання. Гостра потреба забезпечити дітей хоча би мінімумом продуктів та одягом змушувала жіноцтво до об'єднання для захисту своїх інтересів, бо тільки через свою власну організацію жінки мали можливість ефективно відстоювати свої права та дбати про своїх дітей.

Тим більше, що українські жінки мали вже готову структуру – Союз Українок (СУ), товариство з власним статутом та досвідом харитативно-допомогової діяльності. Відтак в таборах почали виникати його філії, але їхня робота у 1921-му р. була ускладнена переїздами з табору в табір, хворобами активніших діячок, постійними змінами їх складу, а також «браком

свідомого розуміння статуту і обов'язків». Зрештою, після залишення табору в Александрові та розміщення українського вояцтва у Щипіорно – стало можливим звернути більшу увагу на проблеми таборового жіноцтва, тим більше, що тут перебувало 155 жінок. До об'єднання в рамках однієї організації жінок спонукала, насамперед, загальна ситуація в таборі – коли «біда дивиться зі всіх закутків, а злидні плодяться з кожною секундою». До того ж, станом на 1-ше березня 1922-го р. саме на плечах жіноцтва лежав основний тягар опіки та виховання 78 дітей (зокрема: 14 – шкільного віку, 28 – дошкільного і 36 немовлят).

На початку березня 1922-го р. у таборі були проведені збори членів СУ, на яких було обрано новий склад ради (управи) на чолі зі Шраменко. Щоправда, вже невдовзі – через її тяжку хворобу – новою головою управи обирається Є. Мишківська. На перших зборах було також наголошено на нагальній потребі обов'язкового виконання СУ власних статутних завдань у таборі Щипіорно, які, зокрема, передбачали: «1) опіку материнства; 2) дошкільне виховання; 3) опіку над сиротами; 4) опіку над вдовами та осиротілими сім'ями; 5) боротьбу з проституцією; 6) опіку над інвалідами-каліками, хворими, немічними; 7) всебічну поміч біженцям та їх родинам; 8) широку культурно-освітню і допомогову роботу». Тоді ж новообрана рада звернулася з проханням прийти «з допомогою моральною і по можливості... матеріальною» до голови Міжнародного Червоного Хреста, на яку конче потребували деякі категорії таборян.

Автори цього листа-звернення звертали його увагу на дуже тяжкі умови таборового існування для всіх інтернованих, але якщо діти-сироти мали свою опікунську організацію в таборі (УМСА), то інваліди-каліки опинились у найскладнішому становищі через цілковиту відсутність будь-яких матеріальних засобів для забезпечення їхніх найнагальніших потреб. Намагаючись хоч якось зарадити в їхньому майже безвихідному стані, СУ долучився до облаштування «Хати інваліда» – притулку для інвалідів Армії УНР.

Опіки потребували й хворі (через поліпшення їхнього харчування), а також і самі жінки. І хоча останнім надходила обмежена

допомога від харитативних організацій, що діяли в таборі, але з огляду на тривале перебування у таборі жіноцтва – «біда збільшується», через що «нищать рештки... одягу, бракне білизни, тим менше сил фізичних терпіти невігоди і недоїдання, бо організми виснажуються». Внаслідок цього до табору «завітав» плямистий тиф, яким перехворіли троє жінок (в найтяжчих таборових умовах та за відсутності повноцінного харчування). Очевидно ж, що тільки тифом не вичерпувався весь перелік хвороб, на які страждали жінки, у листі-зверненні Союзу згадувалось і про «катар легенів, анемію, всі види хвороб нервових, спеціальні жіночі терпіння».

До того ж, жінки у Щипіорно були поставлені «в такі умови, де [вони] самостійно заробити не в силі і обов'язані існувати з чужої ласки», усвідомлення чого було для таборового жіноцтва дуже болісним. Дехто з жінок виконував замовлення УМСА (робота з вишивання), і після комерційної реалізації цих виробів частина виручених коштів виплачувалась майстриням. Але очевидно, що не всі жінки мали відповідні вміння та могли скористатись цією можливістю, відтак СУ просив у Міжнародного Червоного Хреста вжити заходів для урізноманітнення працевлаштування жіноцтва в таборі, що дало би можливість «заробити для себе і дітей, а може і підпомогти зі своїх заробітків наших студентів, що стремлять до науки і все тих же калік і хворих».

Нарешті, як вже зазначалось, у таборі перебувала ще одна категорія таборових мешканців – діти, серед них були й сироти. Об'єднані в «Школі бойскаутів», вони отримували все необхідне від УМСА. Цілком очевидно, що всі вони також потребували особливо пильної уваги з боку таборового «громадянства» і харитативних організацій, особливо з огляду на те, що їхній денний пайок становив 160 грамів продуктів. Задля створення хоча би мінімально сприятливих умов для розвитку дітей дошкільного віку в Щипіорно, була створена «захоронка» (дитячий садочок), а підлітки мали можливість відвідувати «Школу бойскаутів». Час від часу харитативні організації організовували видачу додаткових продуктів для дітей, які передавались СУ, члени якого готували з них страви на власній кухні. Невідомі добродійники зі Швеції перерахували Союзу 80 тис. марок польських (м.п.) за цільовим призначенням – для придбання молока дітям (ці гроші були витрачені ще у таборі Стшалково). Завдяки

цьому діти впродовж 1,5 місяця щоденно отримували один літр молока.

Це було потрібним через те, що в таборі діти отримували такі продукти, які могли вживатись тільки дорослими, до того ж – досить часто на заміну визначених пайком видавались інші (горох, оселедці та ін.), що не могли бути з'їдені дітьми. Зрештою, стараннями харитативних організацій діти в таборі були забезпечені триразовим харчуванням, але і цього, очевидно ж, було недостатньо. У багатьох випадках «решта бажання їсти» для дітей «заливалась чаєм з сахарином і чорним хлібом», що було ще прийнятним для дітей дошкільного віку, але не для немовлят. Особливо непростим було забезпечення дітей молоком – потребу в ньому мала вся малеча в таборі. Зрештою, їхніх батьків весь час не полишав «страх, що ця допомога урветься», і що їм доведеться бути «безсильними свідками повільної гибелі найдорожчих – єдиної утіхи нашої».

Такі побоювання не були безпідставними – про це свідчило й поступове згортання діяльності УМСА в таборах. Тому рада шукала інших можливостей для збільшення кількості жертводавців. Для цього нею було надіслано ще одного листа – до Олени Лукасевич, голови жіночої секції Українського Центрального Комітету в Польщі – з проханням «про допомогу моральну – дружні взаємини і тісний контакт в спільній праці – вісті зі світу, часописи, журнали, книжки». Також у листі йшлося про невідкладну потребу надання матеріальної допомоги для установ, що організовані та утримувалися у таборі заходами СУ («кухні, в якій вариться сніданок для дітей табору з продуктів», що отримували від харитативних організацій; «захоронки для дітей дошкільного віку». Крім того, зусиллями СУ у таборі були відкриті курси крою та шиття, а також «ручних робіт»; зрештою, всі охочі могли навчитись «в'язати светри і другі вовняні вироби» (сировину для цього постачала таборова УМСА).

Також у листі повідомлялось про організацію курсів українознавства для жіноцтва табору. Щоправда, на перешкоді їхньому успішному розвитку стояла «інертність, а може й злочин деяких жінок», бо із всіх жінок табору (135 осіб) відвідувати їх погодились лише 60 осіб. Але й серед цих «добровольців» було багато «непевних». Тому, як зазначалось у листі СУ до начальника таборового культурно-освітнього відділу, управа товариства могла поручитися лише за 20 постійних слухачок – членів Союзу. Тим не менше, рада СУ була

переконана у гострій потребі проведення цих курсів уже починаючи з 6-го березня 1922-го р. (пропонувалось проводити двогодинне навчання п'ять днів на тиждень у пообідній час). Уже невдовзі з'ясувалось, що «на курсах не можуть розпочати читання лекцій» через майже повну відсутність слухачок. З огляду на це, рада вдалась до проведення роз'яснювальної роботи, аби «переконати жінок про обов'язкове слухання лекцій і поважне відношення до них». Але це не мало жодного успіху – вмовляння та переконування членів ради протягом місяця не були почуті таборним жіноцтвом. Спроби СУ прищепити загалу таборного жіноцтва основи державницького світогляду, спонукати їх до вивчення української мови та засвоєння хоч би мінімального обсягу знань про Україну наштовхнулись на виразне несприйняття з боку більшості жінок – дружин старшин Армії УНР. Не бажаючи мати собі «зайвий клопіт» з відвідуванням занять на курсах українознавства, більшість жінок воліла залишатись у, напевно що, зручному для них стані «національного невігластва», а крім того, виховувати своїх дітей російською мовою, підважуючи в такий спосіб український вибір своїх чоловіків – батьків цих дітей.

Усвідомлюючи «конечність хоч би й силою вбити в голови... і в серце вложити» жінкам «розуміння національної свідомості», які за чотири роки не спромоглися вивчити українську мову та навчити говорити на ній своїх дітей, не маючи достатніх важелів впливу на жіноцтво табору, рада Союзу звернулася до начальника групи інтернаціональних Військ УНР у Щипіорно генерала М. Безручка з проханням «допомоги в справі впливу на жінок табору – аби вони не мали жодних причин не учацати (не відвідувати – *авт.*) на курси українознавства». Але змусити жінок до відвідування курсів шляхом військового примусу також не вдалося, що усвідомили й самі члени ради СУ (бо крім індивідуальності частини таборного жіноцтва до українських визвольних гасел, велике значення мав і їхній незадовільний матеріальний стан, а відтак і потреба щоденного пошуку матеріальних джерел для забезпечення прийняттого харчування собі та своїм дітям). Зрештою, зібрати жіноцтво на курси українознавства все ж таки вдалось, проте відвідуваність залишалась дуже низькою: покладаючись на зайнятість дітьми та роботою, переважна більшість жінок і надалі намагалась їх усіляко уникати.

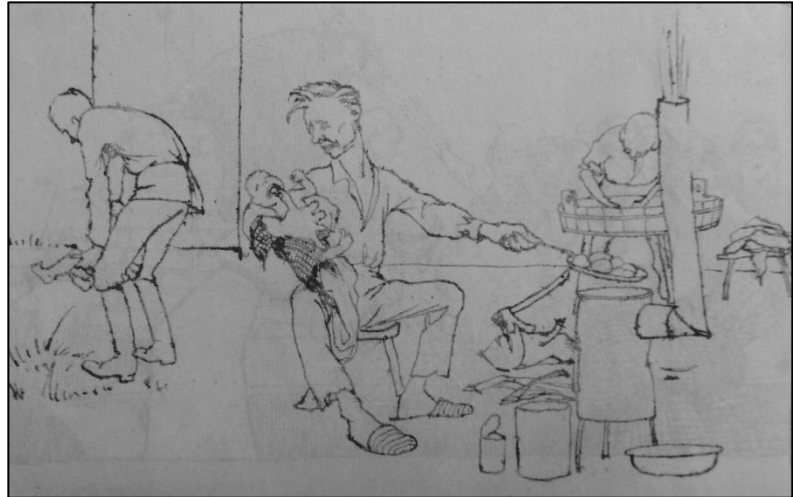
Натомість значно успішніше просувався справа зі збором благодійних внесків, що дозволяли товариству здійснювати власну статутну діяльність. З грошового звіту скарбника СУ (за березень – квітень 1922-го р.) можна дізнатись, що його матеріальні засоби акумулювались завдяки членським внескам, від продажу квитків на окремі вистави, «дрібних пожертв при касі» та продажу програмок. Допомогали Союзу й дехто з таборян, зокрема генерали та старшини, таборові службовці та представники благодійних організацій. У графі прибутків є і кошти «від продажу горілки» та за продані квитки на лотерею. Гроші збирались і через підписні листи. Крім того, звернення Союзу з проханнями про надання гуманітарної допомоги таборянам були почуті харитативними організаціями. Підтвердженням цього є лист-подяка ради товариства одній з благодійних установ (її назву не вказано в документі – *авт.*).

Отже, діяльність СУ у таборі Щипіорно була позначена значними здобутками, що полягали у наданні допомоги категоріям воєнців, які мали найбільші потреби, а також жінкам і дітям. З цією метою Союз організував збір коштів, що надходили як від окремих осіб, так і від організацій, зокрема харитативних. Завдяки внескам жертводавців, стало можливим дещо полегшити становище найуразливіших груп таборян, і зокрема, дітей, яким (немовлятам і молодшого віку) було забезпечено хоч мінімально прийнятне для їхнього віку харчування, а також їх цілодобову опіку у спеціалізованих закладах, створених СУ.

Значно ускладнювало роботу СУ та обставина, що серед жінок, які перебували в таборі, тільки одиниці мали сформований національний світогляд (ця категорія жінок власне й творила таборову організацію СУ), натомість переважна більшість таборянок зовсім не переймалася цим. Думки цієї частини жіноцтва крутились здебільшого навколо важливіших, на їх глибоке переконання, питань – діти та проблеми їх побуту в таборі. Без сумніву, останнє було дуже важливим, але попри всю їхню зайнятість, при бажанні завжди можна було знайти час для національно-громадських справ, наближуючи в такий спосіб себе до України. Готовність робити такі зусилля над собою виявляла лише менша частина жінок табору, що за роки визвольних змагань вже «почерпнули» від своїх чоловіків усвідомлення своєї належності до української нації.

У 1922-му р. СУ у Щипіорно вже мав достатній досвід роботи (його було набуто за попередній рік), що дозволило його проводу не припускатись помилок, що часом мали місце в діяльності його філій в інших таборах. У зв'язку з цим доцільно згадати про те, що роком раніше жіноча організація табору Каліш забагато часу витрачала на проведення різного роду засідань, внаслідок чого привернула до себе увагу таборового сатирично-гумористичного часопису «Окріп». На його шпальтах були вміщені два малюнки-шаржі невідомого автора, що, крім усього іншого, свідчили й про нерозуміння частиною таборян-чоловіків ваги та значення діяльності філій СУ у таборах.

Один з них — малюнок-шарж про збори СУ у таборі Каліш (1921-й р.) з оригінальним підписом під ним (наводиться зі збереженням мови оригіналу):

Наступний малюнок-шарж про повсякденні заняття чоловіків у час, коли їхні дружини брали участь у зборах СУ у тому самому таборі з оригінальним підписом під ним (наводиться зі збереженням мови оригіналу):

*І працюють же бідні жінки доброхіть,
По годин вісім тягнуть збори,
Мала свічка на столику сумно чадить,
Освітляє обличчя суворі.
Потомилися всі, а не можна лишити,
Не скінчивши, громадської праці.
Що сім'я, чоловік, хай дитина кричить —
Тут же мати не грається в цяці.*

*Ну а дома в цей час теж спітнів чоловік,
Скреготить на жону-робітничку,
А дитина кричить, а вечеря стоїть —
Розпалити не може він пічки.
Ну задам же тобі, будеш ти пам'ятать,
Як кидати сім'ю — він говорить:
А вечерю варить, а дитьо годувать,
Знаю добре громадські я збори.*

*Ігор Срібняк,
Київський університет імені Бориса
Грінченка.*

*Стаття підготовлена завдяки сприянню Студіуму Східної Європи (Studium Europae Wschodniej) Варшавського університету, за ініціативи якого у 2014-му р. була започаткована щорічна Нагорода ім. Івана Виговського (під почесним патронатом Президента Польщі), що вручається рішенням її Капітули з числа делегатів від 25 університетів та вищих шкіл Польщі.

**Під час написання статті використовувалися матеріали ЦДАВО України (ф.3523, оп.1, спр.12).

***Фото взяті з: «Окріп: сатирично-гумористичний журнал культурно-освітнього відділу 4-ї Київської стрілецької дивізії Армії УНР. — Каліш, 1921. — Ч.9. — С.14-15».

